

A VALLÁSI IDENTITÁS, MINT AZ EMBERI MÉLTÓSÁG ALAPJA*

Az emberi méltóság és a vallási önazonosság védelme

SCHANDA Balázs – KRÚDY Domonkos
egyetemi tanár (PPKE JÁK) – PhD-hallgató (PPKE JÁK)

Az ember önazonosságát alapvetően meghatározza vallási meggyőződése. A meggyőződés tiszteletének hiánya új kihívásokat jelent az emberi méltóság tisztelete szempontjából is.

Az emberi méltóság szerepe a jogrendszerben sokat elárul a jogrendszer egészéről. Az, hogy ezt a fogalmat milyen tartalommal töltik meg, tükrözi azt, hogy milyen ember- és világképen nyugszik a jogszemlélet. Az Alaptörvény II. cikke két, eltérő személettű tételt békít össze az emberi méltóság tekintetében. A méltóság sérthetlenségének rögzítése az Alaptörvény II. cikkének első mondatában az emberi méltóságot minden jogot megelőző alapelvének tekinti,¹ míg az Alaptörvény II. cikkének második mondata az élethez való jogtól elválaszthatatlan jogként védi a méltósághoz való jogot, míg a megelőző mondatból a méltóság tiszteletben tartásához való jog védelme is következhetne. Nem ellentmondásról, hanem két megközelítés egymás melletti elismeréséről van szó – mindkét megközelítésben vitathatatlan, hogy az emberi méltóság megsértése elfogadhatatlan. A személy méltóságát nyilvánvalóan sérti, ha önazonosságát nem tartják tiszteltben. A magyar jogrendszer kiemelten fontosnak tartja a vallási identitást, mint az emberi méltóság elválaszthatatlan részét, a vallási identitás tiszteletben tartásának hiánya kétségtelenül az érintett emberi méltóságát sérti – nem érintve mindazok egyenlő méltóságát, aki számára a vallási önazonosság nem meghatározó jelentőségű. A jelen tanulmány első része az emberi méltóság hazai

* A kézirat az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében jött létre. A tanulmány 1. pontja Krúdy Domonkos PhD hallgató munkája

¹ ÁDÁNY Tamás: Az emberi méltóság szerepe a kortárs nemzetközi jogban. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/4. 119., 121.; NAVRATYIL Zoltán: Van-e az életre méltóbb és méltatlanabb? Felvetések az eredendő rendellenességgel született gyermek emberi méltóságáról és a szülők kártérítési igényéről. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/4. 56..

védelmének néhány lényegi kérdését tekinti át, majd olyan kihívásokat vesz számba, melyek napjainkban a vallási önazonosság megőrzését és megvédését veszélyeztetik, egyúttal a jogrendszer lehetséges válaszait is kutatja.

1. A vallási önazonosság védelme

Az Alkotmánybíróság működése első évtizedében alakuló gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog szorosan összekapcsolódik az élethez való joggal. Sólyom László az Alkotmánybíróság gyakorlatát a következőképpen foglalta össze:

„(a)z emberi méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben, mint az emberi státusz jogi meghatározója abszolút és korlátozhatatlan. Ebben a minőségben ott alkalmazandó, ahol valóban a lét vagy nem-lét alapkérdéséről van szó: így a halálbüntetés, az abortusz, az eutanázia alkotmányosságának megítélésénél. Ahol azonban ebből a szubszidiárius anyajogból nevesített részjogosítványokat vezet le akár a törvényhozó, akár a bíróság, ezek a jogok – mint például a becsület, jó hírnév, de akár az emberi méltóság polgári jogi védelme is – bármely más alapjoghoz hasonlóan korlátozhatók.”²

E szerint a megközelítés szerint tehát az emberi méltóság csak az élethez való joggal összefüggésben érinthetetlen és korlátozhatatlan, vagyis önmagában nincs semmilyen tartalommal megtöltve a legbensőbb érinthetetlen lényegét tekintve.³ Az emberi méltóságnak azt a dimenzióját ismerte el tulajdonképpen ezáltal az Alkotmánybíróság, amely a jog számára hozzáférhetetlen, a jogi értékeket is megelőző kategória.⁴ Az emberi méltóság abszolút dimenziójának védelme az emberi minőség védelmére irányul.⁵ Az emberi méltóság korlátozhatatlan magjának érinthetatlensége hosszú ideig tartotta magát, azonban a negyedik Alaptörvény-módosítással ez a helyzet megváltozott. Az Alaptörvénybe ugyanis ekkor bekerült, hogy „a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.”⁶ Valamint az, hogy

„(a) véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meg-

² Sólyom László: Jogi eszközök emberek csoportja jó hírnevének, illetve a csoport megsértésén keresztül a csoport tagjai emberi méltóságának megsértése ellen. In: Uő.: *Documenta II. – Alkotmányjog*. Budapest, HVG-Orac, 2019. 663.

³ DELI Gergely – KUKORELLI István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény*, 2015/7–8. 342.

⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat Dr. Lábady Tamás és dr. Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák párhuzamos véleménye

⁵ ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 158.

⁶ Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdés.

tározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.”⁷

Az emberi méltóság tehát a véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátja lehet, illetve ezen közösségekhez való tartozás és az emberi méltóság között lényeges kapcsolat van az Alaptörvény-módosítás értelmében.

Az Alaptörvény-módosítást néhány héttel megelőzően került sor a gyűlöletbeszéd polgári jogi tényállásának bevezetésére az új Polgári Törvénykönyvben. A Ptk. ugyanezeket a közösségeket nevesítette, vagyis a magyar nemzetet, nemzeti, etnikai, faji és vallási közösségeket.⁸ Ezekkel összefüggésben a törvény úgy fogalmaz, hogy ezen közösségekhez való tartozás az ember személyiségének lényeges vonásának minősül. Az Alaptörvényben védett közösségi méltóság és a Polgári Törvénykönyvben meghatározott személyiség lényeges vonásai között kapcsolat van. Sőt, az Alaptörvény-módosításnak nem titkolt célja volt a gyűlöletbeszéd elleni polgári jogi fellépés lehetőségének alkotmányos igazolása.⁹

Az Alkotmánybíróság egy 2018-as határozatában megállapította, hogy az emberi méltóság korlátozhatatlan aspektusába ütköző közlések átlépik a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos határát. Indokolásában így fogalmaz:

„[a] szólásszabadságnak ez a korlátja nem önmagában a véleménynyilvánítás becsmérlő vagy gyalázkodó jellegének szab határt, hanem az emberi méltóságnak az emberi mivolt lényegét meghatározó és óvó magját védelmezi. Az emberi méltóságnak ezt a korlátozhatatlan tartományát nem a méltóságból fakadó egyes részjogok (pl. becsület, jóhírnév) minősített, intenzív becsmérlése sérti, hanem az, ha a véleménynyilvánítás eleve ennek a sajátosan védett szférának a megsértésére irányul.”¹⁰

Az emberi mivolt lényegének, az ember legbensőbb szférájának említése számtalan kérdést vet fel ezek meghatározását illetően, ezt pontosítja a folytatás: „Ilyen jogsértés lehet egyrészt az, ha a megszólaló tagadja, kétségbe vonja az érintett(ek) emberi mivoltát, emberként kezelésének követelményét, másrészt az, ha az emberi természet legbensőbb köreiből, öncélúan támadva a személyiség és az identitás lényegét alkotó vonásokat.”¹¹ Melyek tehát a személyiség és az identitás lényegét alkotó vonások?

A Polgári Törvénykönyv és az Alaptörvény szövegéből nem világos, és a javaslatok miniszteri indokolásai sem nyújtanak kielégítő magyarázatot a tekintetben, hogy – a jogalkotó álláspontja szerint – az ezekben kiemelt identitások jelentenek-e a személyiség lényegének minősülő vonásait. Az alaptörvényi passzus értelmezése alapján a közösségek méltósága is az egyén emberi méltósága révén nyer értelmet. A védett kö-

⁷ Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdés (beiktatta az Alaptörvény negyedik módosítása 2013. április 1-től.

⁸ Polgári Törvénykönyv 2:54 § (5) bekezdés.

⁹ Az Alaptörvény negyedik módosítása részletes indokolás a IX. cikkhez.

¹⁰ 3263/2018. (VII. 20.) AB határozat, indokolás [40] bek.

¹¹ Uo. [42] bek.

zösségek köre egyezik a Polgári Törvénykönyvben és az Alaptörvényben, ám mindkét esetben elmarad azon intellektuális folyamat bemutatása, mely kiválasztásukat megindokolná.

Egyetlen értelmezést segítő alkotmánybíróági határozatot tudunk csak alapul venni, amelyben az ember legbensőbb identitásának való minősítésnek egyfajta mércéjét állította fel az Alkotmánybíróság. A testület 1993-ban született, alapvető jelentőségű határozatában kiemeli, hogy a lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített jog, mely azt bizonyítja, hogy az emberi minőségünk része a lelkiismereti meggyőződés, és azon belül is a vallás.¹² Az Alkotmánybíróság e határozatának indokolásában hozzáteszi, hogy a vallás „[a] hívó számára a teljes személyiséget és az élet minden területét érinti és meghatározza”.¹³ A lelkiismereti meggyőződés és azon belül is a vallás tehát az emberi minőségünk része az Alkotmánybíróság megállapítása szerint. A többi nevesített közösséggel kapcsolatban azonban továbbra sincs pontos magyarázat, hogy miért is minősülhet az emberi személyiség lényegét alkotó vonásnak a hozzájuk való tartozás.¹⁴

Azt vizsgáljuk, hogy a gyakorlatban hogyan érvényesült az Alaptörvényben bevezetett közösségek méltóságának védelme. A csekély számú eset ráadásul mind a vallási identitással összefüggésben merült fel.

Az egyik alkotmánybíróági határozat a HVG hetilap címlapján szereplő „Nagy Harácsony” című karikatúra ügyével kapcsolatban,¹⁵ a másik a lengyel nagykövetség előtt tartott abortuszpárti demonstráció során előadott abortusztáblétás performance ügy nyomán,¹⁶ a harmadik pedig 2022 decemberében Müller Ceciliát a megfeszített Krisztussal ábrázoló karikatúra kapcsán született.¹⁷ Legfontosabb megállapítása a határozatoknak, hogy a „vallási jelképet, a vallási tisztelet tárgyát öncélúan sértő vagy egyébként súlyosan sértő véleménynyilvánítás a vallási közösség, illetve annak tagjai méltóságának védelme érdekében korlátozható az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdése alapján.”¹⁸ A határozatok által felvetett kérdésekre a jelen tanulmányban még visszatérünk. A gyakorlat megerősíti, hogy csakis az Alaptörvényben nevesített közösségekhez tartozó személyek jogosultak ezen közösségükhöz való tartozásuk vonatkozásában emberi méltóságukat célzottan támadó véleménynyilvánításoktól való védelemre, ám továbbra sem egyértelmű, hogy milyen alapon történt kiválasztásuk. Kérdéses, hogy a többi nevesített közösségre is kiterjesztően kell-e értelmezni a határozatokat? Jelenti-e

¹² 4/1993. (II. 12.) AB határozat, indokolás, I.1. és III.2. pont.

¹³ Uo. III.2. pont.

¹⁴ Sólyom László szerint más ilyen, a személyiség lényegét meghatározó csoportot megnevező Alkotmánybíróági határozat is található. A 22/1997. AB határozat a pozitív diszkrimináció megengedettségét a vallási és a nemzeti vagy etnikai kisebbségre alapozta, ezek jogosultak ugyanis kizárólagosan az állami intézményekkel azonos finanszírozásra. Úgy tűnik, Sólyom szerint ez a párhuzam magában rejtí, hogy a nemzeti vagy etnikai közösséghez való tartozás is a személyiség lényegi vonásaként értékelhető, erről azonban nem ír a határozat kifejezett formában. Ld. SÓLYOM i. m. 664.

¹⁵ 7/2021. (II.19.) AB határozat.

¹⁶ 6/2021. (II.19.) AB határozat.

¹⁷ 3488/2022 (XII.20.) AB határozat.

¹⁸ 7/2021. (II.19.) AB határozat, indokolás [41] bek.

automatikusan például a faji szimbólumok vallásos szimbólumokkal azonos védelmét a szabályozás, vagy ez a vallásosság kiemelt szerepére tekintettel kizárólagosan a vallási szimbólumokra szorítandó?

Érdekes továbbá, hogy az Alaptörvényben a védendő közösségek körében nevesített vallási közösség méltósága esetén is megtámogatja az érvelését az Alkotmánybíróság a lelkiismeret és a vallás szabadságára való hivatkozással.¹⁹ Nem volna elegendő az emberi méltóság korlátozhatatlan magjába tartozó identitásra való hivatkozás? Vagy akkor ezek szerint az Alkotmánybíróság szerint sem elegendő önmagában az Alaptörvénybe minden indokolás nélkül bekerülő védeni kívánt közösségeket automatikusan az ember legbensőbb szférájába tartozónak nyilvánítani?

De miért is tűnhet aggályosnak, ha az emberi méltóságra hivatkozással kiemelten védeni kívánt közösségek védelme a cél? Mi kivetni való lehet abban, ha a jogalkotó polgári jogi eszközzel védeni kíván közösségeket? A probléma ezzel az, hogy a gyűlöletbeszéd szabályozása és az emberi méltóság legbensőbb magja között direkt összefüggés van, hiszen szükségszerűen meg kell felelni az alkotmányos mércének, hogy a véleménynyilvánítás alapjoga korlátozható legyen. Ezáltal a magánjogi gyakorlat az emberi méltóság lényegét tölti meg tartalommal, ami valójában a jog számára idegen terület, ugyanis egy hatáskörén túlmutató filozófiai, antropológiai kérdés. Az egész probléma a cél-eszköz tévesztésből ered, mely abból származik, hogy a jogalkotó csak úgy tudta a megcélzott közösségek, és a közösség tagjainak gyűlöletbeszéd-től való védelmét biztosítani, ha azokat a személyiség legbensőbb lényegével hozza összefüggésbe, korábban ugyanis minden ilyen próbálkozás fennakadt az Alkotmánybíróság következetes szűrőjén. A Polgári Törvénykönyvben így született tényállást, és annak tartalmát pedig az Alaptörvény negyedik módosításával alkotmányos szintre emelte. Feltételezhetően tehát nem az emberi méltóság és az ember személyének legbensőbb szférája volt a kiindulópont, hanem inkább világnézeti meggyőződésen alapuló politikai szándék, mely ebben a formában volt eszközölhető. Ez magyarázat azon intellektuális folyamat ismertetésének elmaradására, melynek során egy objektív elemeket tartalmazó mérce felállításra kerülhetett volna. Ez a cél-eszköz tévesztés az emberről való megnyilvánulás esetében legalábbis kétségesnek, de akár aggasztónak is tartható. Ellentmondásban azzal a megállapítással, hogy „(a)z emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá.”²⁰ Úgyisintén ellentmond az Alkotmánybíróság azon tételének, hogy „(a)z ember soha nem tekinthető pusztán eszköznek valamilyen közcél eléréséhez”.²¹

A sérthetetlen emberi méltóság korlátozhatatlan magjába tartozó identitásnak minősülés mércéje valójában érthető, hogy miért is nincs pontosan meghatározva. Emberi méltóságunk lényegének megmagyarázása nem csoda, hogy elmaradt, igencsak merész vállalkozás volna. A gyűlöletbeszéd-szabályozás következtében a jog számára koráb-

¹⁹ 6/2021. (II. 19.) AB határozat, indokolás [40] bek. és 7/2021. (II.19.) AB határozat [42] bek.

²⁰ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. b) pont.

²¹ 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, indokolás IV. 4.2. pont.

ban transzcendens²² minőségében érinthetetlen emberi méltóság most már mégis érinthetőnek tűnik, és mivel nincsen egyértelmű mérce a tekintetben, hogy mi minősülhet legbensőbb lényegét alkotó vonásnak, ezáltal a bírói gyakorlat magáénak érezheti a legbensőbb lényegét alkotó vonás értelmezése révén az emberi méltóság tartalommal való megtöltését. A gyűlöletbeszéd civiljogi gyakorlata alakítja az ember legbensőbb szférájának körét, azt a kört, amelyre a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki. A bíróság emberképe, történelemszemlélete olyan szerepet kap, ami alkotmányos terep, vagy talán egyáltalán nem jogi terep. Ennek hatásaként az emberi méltóság és a véleménynyilvánítási szabadság alapjogát a polgári jogi gyakorlatnak kell védelmeznie – alkotmányos keretek között.

Kiterjesztő jogértelmezés esetén ez könnyen vezethet egyes közösségek, identitások körüli viták tabusításához, ami pedig a közügyek megvitatásának súlyos gátja lehet. Az identitáspolitikai eszköze lehet a gyűlöletbeszéd-szabályozással vitán felülíve tenni bizonyos identitásokat övező diskurzusokat, sérthetetlenné tenni kiválasztott közösségeket. Helytelen értelmezés esetén a jelenlegi jogi helyzet egyszerre rejt magában az emberi méltóság kiüresítésének veszélyét, és lehet elnémitó hatása közügyeket lényegesen érintő nézetekre.

2. A vallási önazonosságot kikezdő szempontok

2.1. A család vallási integritásának kérdése

Az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése szerint a szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermekeiknek adandó nevelést megválasszák. Ezzel az Alaptörvény a család világnézeti integritását is védi, azaz védi azt a jogot, hogy a szülők gyermekeiket lelkiismereti és vallási meggyőződésük szerint neveljék. A vallási-világnézeti nevelésen túl az iskolaválasztás szabadsága, a kulturális azonosság meghatározása és a nevelés számos egyéb kérdése elsődlegesen a szülő joga.²³ Az állam és a családok egymásra utaltsága kölcsönös: erkölcsi és kulturális evidenciák átadására az állam nem képes, mégis rájuk van utalva.

A nevelés ügye tekintetében szülők közötti nézeteltérések tekintetében az állam nem illetékes. A szülők jogai mellett az állam szabályozási igénye és a gyermek érdekei között egyensúlyt kell keresni. Éppen a nevelés területén kiemelten fontos a szubszidiaritás: a nevelés joga és kötelezettsége elődlegesen a családé – az állam a közoktatás körén túl a szabadidő, a testi-lelki gazdagodás, a gyermekekről való szociális gondoskodás körében csak azokban a kérdésekben illetékes, ahol a családok nem képesek feladataik ellátására.²⁴

²² 23/1990. (X. 31.) AB határozat Dr. Lábady Tamás és dr. Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák párhuzamos véleménye.

²³ MOLNÁR Sarolta: Az emberi méltóság helye a családi jogban. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/4. 69., 76.

²⁴ ERDŐ Péter: Igazságosság és közjó (beszéd a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége VIII. Kongresszusán). *Magyar Kurír*, 2011. október 8. Ld. <https://tinyurl.com/yc875nfb>

2.2. Az egyenlő bánásmód követelménye és az elkötelezett intézmények

Kulcsfontosságú kérdés az elkötelezett intézmények identitásának védelme. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebt.) elfogadása óta vitatott volt az egyházi intézmények mentességének köre és mértéke.²⁵ Az Ehtv. nem csak az egyházi intézménybe történő felvétel vonatkozásában rögzíti, hogy a sajátos identitás megőrzéséhez szükséges feltételeket lehet meghatározni (így egy egyházi iskola a tanulók felvételéhez), hanem ugyanígy a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítése, fenntartása és megszüntetése vonatkozásában is meghatározhatóak sajátos követelmények. Ez a lehetőség azt jelenti, hogy a követelményeket mindenképpen meg kell határozni: ilyen követelmény lehet akár az egyháztagság, de akár az is, hogy a foglalkoztatott rendezett életállapotban (pl. kánonjogi szempontból érvényes házasságban) éljen, vallását gyakorolja.

A vallási vagy más világnézeti meggyőződésen alapuló, „a szervezet jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott foglalkozási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós foglalkoztatási követelményen alapuló megkülönböztetés” nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését a foglalkoztatás körében. A vallásszabadság intézményes vonatkozása, hogy a vallási közösségek, egyházak intézményeket hoznak létre, melyek polgári jogi, illetve munkajogi jogviszonyokba lépnek. Az ilyen intézmények identitása – mely a vallásszabadság lényeges eleme – szempontjából különösen a foglalkoztatási viszonyok meghatározóak. A vallásszabadság intézményes vonatkozásban megköveteli azt, hogy az elkötelezett munkáltató a munkavállalók felvételénél érvényesíthesse sajátos szempontjait, illetve a munkavállaló elkötelezettségét a munkaviszony fennállása alatt is megkövetelje.

Ahogy más védett csoportok javára az egyenlő bánásmód követelménye érvényesítendő, úgy a vallási parancsokhoz ragaszkodókat is megilleti ez a védelem.

2.3. A közbeszéd változása az egyházak önszekularizációja

A vallás a szekularizáció (akár az egyházak önszekularizációja) folytán a társadalom többsége számára egyre kevésbé érthető. Addig érthető, amíg nem veszik igazán komolyan – csak szokás, hagyomány, kultúra. Külön kérdés, hogy az önszekularizáció zsákutca: nem tudnak a vallási közösségek annyit feladni sajátos örökségükből, hogy az a szekuláris társadalom számára elegendő legyen – talán jobb a társadalom, a nagy rendszerek peremén megőrizni identitásukat.

A társadalom szekularizációja nyomán a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, és így társadalom és a jog is egyre bizonytalanabban és bizalmatlanabban fogadja őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Azzal, hogy a társadalom szigorúan magánügyként

²⁵ BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 8. évf., 2004/2. 71–79.; SCHANDA Balázs: Vallásszabadság és egyenlő bánásmód a magyar jogrendszerben. *Jogtudományi Közlemény*, 60. évf., 2005/12. 517–523.

kezeli, a nyilvános térből kiszorítja a vallásosság szinte minden megnyilvánulását, a vallásosságot, a vallásokat ismeretlenné, esetleg ijesztővé teszi a kívülállók számára. Az egészséges pluralizmus nem mellékes hozadéka lehetne, hogy a különböző vallások jelenléte a társadalomban természetessé válik: a hitelesen megélt vallás más vallások követői iránt is megértővé és türelmessé tesz.

A szuverén állam feltétlen lojalitást vár polgáraitól, különösen azoktól, akik szolgálatába állnak. A hívő ember életénél is jobban ragaszkodik hitéhez. Így a szuverén állam számára a hívő, lelkiismerete által vezérelt ember mindig kihívást jelent, hiszen az állam iránti lojalitását végső esetben megelőzi az Isten iránti hűsége.

A vallási meggyőződés természete eltér más, az ember értékválasztásait meghatározó véleményektől vagy akár meggyőződésektől – legyen szó egy labdarúgócsapat iránti rajongásról vagy a környezetvédelem ügyei iránti elkötelezettségről. Ezen, egyébként érthető és akár tiszteletre méltó elkötelezettségek részlegeseek, azaz nem hatják át és nem határozzák meg az emberi személyiség egészét. A vallási meggyőződés azonban – amennyiben valóban meggyőződésről, és nem pusztán szokásról van szó – átfogó, az ember életének minden területét érinti: az étkezéstől a párválasztásig, az öltözködéstől a családtervezésig. A meggyőződés természete pedig feltétlen azonosulást igényel. Amit az egyén vallási parancsként él meg, ott számára ez a meggyőződés felülírja az állam iránti lojalitást. A szuverenitásának feltétlen elismerését követelő állam számára éppen ezért a vallás ijesztő; újra és újra vannak emberek, akik a vértanúságig menve a hitükhöz ragaszkodnak: a hit, a vallás olyan szférája az életnek, ahol az állam hatóköre korlátokba ütközik.

A vallási meggyőződésből fakadhatnak olyan döntések is, melyek a kívülálló számára meglepőek, érthetetlenek vagy akár ijesztőek. A hit bizonyossággal vallott meggyőződés (nem vélekedés). A hitbeli meggyőződés az egyént lelkiismeretében köti, azaz megtagadása, a hitből fakadó kötelezettségek elmulasztása súlyos belső válságot okoz. A világi krisztushívő küldetése, hogy a maga helyén megélje az evangéliumot: legyen szó családról, iskoláról, vagy akár a politikáról vagy az igazságszolgáltatásról. Nyilvánvalóan vannak olyan szakmák és tevékenységek, melyek a keresztény hittel nem egyeztethetőek össze, és lehet olyan hatalom is, melynek szolgálatába állni hittagadás – ahogy Erdő Péter felhívja rá a figyelmet, már az ősegyházban vizsgálták a keresztelezés előtt, hogy a megkeresztelendő erkölcsileg kifogásolható foglalkozást űz-e. Ha nem is taxatív kizáró listaként, de ma is hasonló előírást tartalmaz a katolikusok számára a CIC 865. k. 1. §, hiszen a felnőtt keresztelezőnek a katekumenátus során már keresztény életéről kell bizonytságot tennie.²⁶ Azonban egy demokratikus jogállamban a közélet a hit megélésének fontos terepe lehet. A társadalomnak is arra van szüksége, hogy a különböző elkötelezettségű tagjai ne rekesszék ki identitásukat hivatásukból: a hitünket nem adhatjuk le a ruhatárban.

Különböző vallások eltérő módon viszonyulnak a vallási és a világi szféra megkülönböztetéséhez, vagy akár az állam és a vallási közösségek viszonyához. A keresztény megközelítés gyökerei tekintetében Jézus hozzáállásból indulhatunk ki: Jézus Krisztus nem avatkozott be politikai konfliktusokba. Mind tanítványai, mind bírái előtt

²⁶ ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 209.

elutasította azt, hogy Isten Országáért érdekében politikai hatalmat vegyen igénybe. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne vett volna tudomást az állami hatóságokról. Így szól az adófizetésről (Mt 17,24), vagy egy örökösödési vitában a polgári jogrendszerre utal (Lk 12,13). Ezekben az esetekben a közrendet érintő kérdésekkel került kapcsolatba, az emberre nem elszigetelt, hanem mint társadalmi lényre tekintett, akinek vannak evilági kötelezettségei és ügyei. Isten és az állam uralom iránti igénye végigkíséri a kereszténység történelmét. Két elvet kell összehangolni ennek során: egyfelől „inkább kell engedelmeskednünk Istennek, mint az embereknek” (ApCsel 5,29), másfelől bizonyos kötelezettségeket teljesíteni kell a többség irányába (Róm 13,1–8; 1Pét 2,11–18; Tit 3,1–8).

Az ütközést megelőzheti, ha a vallásos hit nem terjeszti ki illetékességét az evilági dolgok minden részletére (a II. vatikáni zsinat megfogalmazásában az egyház elismeri a „földi dolgok jogos autonómiáját” [Gaudium et spes 36. pont]), az államok pedig elismerik az ember veleszületett, az államot megelőző jogait, köztük lelkiismeretük szabadságát.

3. A személyiségi jogvédelem, mint a vallási önazonosság védelmének eszköze

A történelem során évszázadokon át végigkísérhetjük, hogy a káromkodás ellen a büntetőjog eszközeivel is fellépett a hatalom.²⁷ A káromkodást – Isten, szentek vagy szent dolgok átkozódó vagy trágár említését – nemcsak az egyén üdvösségét veszélyeztető cselekedetnek tartották, hanem a közösségre való hatását is mérlegelték: nincs áldás azon a közösségen, ahol a káromkodó beszéd elterjed.

3.1. Vallási vonatkozások büntetőjogi védelme

A történelem során a klasszikus értelemben vett istenkáromlást, a blaszfémiát büntették. A korabeli törvények tulajdonképpen magát Istent védték. Az első modern magyar büntető törvénykönyv, az 1878-ban elfogadott Csemegi-kódex, még tartalmazta az istenkáromlást, ám csak akkor rendelte büntetni, ha közbotrányt okozott:

1878. évi V. tc. 190. §

„Aki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettetik. A kísérlet büntetendő.”

Bár tényállási elem a közbotrány okozása, azaz önmagában a káromkodás nem volt bűncselekmény, a védett tárgy a blaszfémia hagyományos tényállása szerint a Csemegi-kódexben természetfeletti: maga Isten. A fejezetcím is arra utal, hogy nem pusztán a

²⁷ MEZEY Barna: A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban. In: DUNAY Pál – MEZEY Barna (szerk.): *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai* 8. Budapest, ELTE, 1985. 5–21.

vallásgyakorlás szabadságát kívánja védeni a jogalkotó, hanem magát a vallást is („A vallás és ennek szabad gyakorlata elleni büntettek és vétségek”). A Büntető Törvénykönyv hivatkozott rendelkezése a kommunista hatalomátvétel nyomán hatályon kívül került.

Egyes európai országokban ma is hatályban vannak az istenkáromlást szankcionáló rendelkezések (így Finnországban), azonban a szólásszabadság erőteljesebb védelme érdekében az elmúlt évtizedekben több országban dekriminalizálták a blaszfémiát (pl. Angliában 2008-ban, Dániában 2017-ben, Görögországban 2019-ben), így az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) korábbi évtizedekben kialakított, a körülményeket mérlegelő gyakorlatára okot adó ügyek ma már nem fordulhatnak elő.²⁸

Bár a természetfelettit a legtöbb modern (nyugati) jogrendszer nem védi, az ember hitét, vallási meggyőződését, adott esetben egy vallási közösség tagjainak méltóságát igen. A káromkodás, a blaszfémia verbális erőszak a hívő ember ellen és hatásait tekintve ehhez hasonló megítélés alá esik a vallási tisztelet tárgyának meggyalázása is. Kérdés, hogy a vallásszabadság, mások méltóságának/vallási érzéseinek védelme mennyiben lehet jogos alapja a véleménysszabadság korlátozásának, illetve milyen eszközei vannak az államnak arra, hogy a társadalom vallási békéjét előmozdítsa.

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény szerint:

2011. évi CCVI. tv 20/C. §

„A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség – különösen a szertartások és a belső szabálya szerinti működés zavartalansága érdekében –, a templom és a vallásgyakorlásra rendelt más hely, valamint a temető fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelemben részesül.”

A köznyugalom elleni bűncselekmények között szerepel a közösség elleni uszítás tényállása, mely szerint:

332. §

„Aki nagy nyilvánosság előtt

a) a magyar nemzet,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen

gyűlöletre uszít, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az uszítást az különbözteti meg a pusztán lealacsonyító kifejezések használatától, hogy aktív ellenséges fellépésre, támadásra mozgósít, azaz tulajdonképpen az erőszak érzelmi előkészítése, ami a demokratikus jogállamiság követelményének és az emberi méltóságnak ellentmond.²⁹ Míg a rendszerváltozás előtt a közösség elleni izgatás tényál-

²⁸ KOLTAY András: Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/1. 175–189.

²⁹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, indokolás, IV. 2. pont.

lását a véleményszabadság elfojtására alkalmazták, a tényállás helyébe lépő uszítás olyan szélsőséges megnyilatkozásokra vonatkozik, melyek a gyakorlatban egészen kivételesek.

A szabálysértési jog a vallási tisztelet tárgyát, vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyakat is védi, illetve büntetni rendeli a vallásgyakorlásra rendelt helyen okozott nyilvános botrányt (2012. évi II. tv. 188. §). Fontos hangsúlyozni, hogy ebben az esetben sem meghatározott tárgyak védelméről van szó, hanem sokkal inkább az adott vallási közösség és tagjai védelméről: a tényállásban megfogalmazott magatartások a hívő emberekben igen erős visszatetszést és felháborodást kelthetnek.

Bár a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között, a személy méltóságának védelme indokolhat korlátozásokat. A szólásszabadsággal szemben nem a vallásszabadság áll (szidalmak, sértések önmagukban nem korlátozzák az érintettek szabad vallásgyakorlását), hanem az emberi méltóság, a vallási önazonosság, a hit és a vallási érzések. A személy méltóságát súlyosan sérti, ha vallási meggyőződése vagy hovatartozása miatt éri verbális vagy képi agresszió. Sérti az is, ha az agresszió célpontja nem a személye, hanem a vallása, vagy valamilyen számára szent dolog.

A szólásszabadság vadhajtatásai mellett a büntetőjogban megjelenik a törekvés, hogy a vallási tisztelet tárgyát vagyon elleni bűncselekményeknél – így a lopásnál és a rongálásnál – az okozott vagyoni kárnál erőteljesebb védelemben részesítse. Így lopás esetén súlyosbító tényező, ha vallási tisztelet tárgyára követik el (Btk. 370. § (3) bc). Rongálás esetén pedig a „vallási tisztelet tárgyát vagy templomot, vallásgyakorlásra rendelt más helyet” megrongálni a kulturális javak körébe tartozó tárgyak, műemlékek, régészeti lelőhelyek vagy régészeti leletek, illetve temetési helyek megrongálásához hasonló súlyú cselekmény (Btk. 371. § (3) bek. ba)-bc) alpontok). Ehhez hasonlóan a 2001 óta az egyházi személyek közfeladatot ellátó személynek minősülnek.³⁰ A lelkész a Btk. módosítására irányuló javaslat miniszteri indokolása szerint

„hivatásánál fogva közreműködik a vallási cselekményekben és szertartásokban, abban, hogy az állampolgárok élhessenek a vallás szabad gyakorlásának alkotmányos jogával. A törvény ezt a tevékenységet közfeladatnak tekintí, és erre tekintettel közfeladatot ellátó személynek minősíti a lelkiismereti, vallásszabadságról, illetve az egyházakról szóló törvény szerinti nyilvántartásba vett egyház lelkészét.”

A közfeladatot ellátó személy ellen elkövetett emberölés (160. §) és rablás (365. §) súlyosabban minősül, mint e cselekmények alapesete. A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak a hivatalos személy elleni erőszakra vonatkozó szabályok szerint büntethető.

A vallási közösségek (tagjainak) méltóságát védő büntetőjogi és magánjogi jogintézmények mellett a vallás szabad gyakorlásának joga is büntetőjogi védelmet élvez.

Már a Csemegi-kódex is védelemben részesítette a vallás szabad gyakorlását:

„191. §

Vétséget követ el, és hat hónapig terjedhető fogházzal és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás szertartásai

³⁰ Btk. 137. § 2. j) pont. Beiktatta a 2001. évi CXXI. tv. 19. § (1). Jelenleg: Btk. 459. § 12. d) pont: „az egyházi személy és a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja”.

gyakorlatára rendelt helyiségben, nyilvánosan botrányt követ el, vagy a vallási tiszteletnek tárgyát, - vagy oly tárgyakat, melyek a szertartások végzésére rendelvek, a szertartásra rendelt helyiségben, - vagy bár azon kívül, de a vallásos szertartás alkalmával, tettel, vagy botrányos szavakkal meggyaláz.

192. § Vétséget követ el, és egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki az állam által elismert vallás lelkészét, - a midőn az, vallási szertartást teljesít - szóval, tettel vagy fenyegetéssel, nyilvánosan megtámadja. Ha pedig a lelkészt vallási szertartás teljesítése alkalmával testileg bántalmazza, - büntetett követ el, - és a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: két évig terjedhető börtönnel büntetendő.”

Az 1961. évi Btk.-ból a blaszfémia pönalizálása mellett e rendelkezések is hiányoztak. A vallásszabadság védelmét a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény hozta vissza, beillesztve a vallás szabad gyakorlását védő tényállást a Btk.-ba. E rendelkezés ma, változatlan formában az emberi méltóság és alapvető jogok elleni bűncselekmények között szerepel, mint „A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése” c. tényállás, mely alapvetően nem vallási közösségeket véd, hanem az egyéni vallásgyakorlás szabadságát.³¹ A tényállás szerint:

215. §

„Aki mást

- a) lelkiismereti szabadságában erőszakkal vagy fenyegetéssel korlátoz,
- b) vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”³²

A bűncselekmény alanya bárki lehet. A bűncselekmény csak szándékosan követhető el (csak büntetési alakzata van). Elkövethető erőszakkal, illetve fenyegetéssel, akár mindkét módszer együttes alkalmazásával is. Az erőszaknak személy ellen kell irányulnia, a dolog elleni erőszak e tényállás megvalósulása esetén fenyegetésnek minősül. Az erőszak – amely lehet akaratot bénító vagy akaratot hajlító jellegű is – irányulhat a sértett, avagy más személy ellen is. A fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A bűncselekmény megvalósításához nincs szükség minősített (élet avagy testi épség ellen irányuló) fenyegetés alkalmazására. A fenyegetésnek azonban arra alkalmasnak kell lennie, hogy a sértettet a szabad akaratával ellentétes cselekvésre készítse. A kilátásba helyezett súlyos hátrány vonatkozhat a sértett anyagi helyzetére, hivatására, becsületére, nemi avagy személyi szabadságára stb. Annak megítélésénél, hogy a hátrány alkalmas-e komoly félelem előidézésére, figyelemmel kell lenni a sértett személyiségére,

³¹ BELOVICS ERVIN: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész.* Budapest, HVG-ORAC, 2015. 256–259.

³² Régi Btk., 1990-től: 174/A. §.

életkorára, nemére, lelki alkatára, társadalmi, családi helyzetére is. A lelkiismereti, illetve vallásszabadság megsértésének az előkészülete nem büntethető. A cselekmény az erőszak, illetve a fenyegetés alkalmazásával már kísérleti szakaszba jut, de befejezetté csak akkor válik, ha az eredmény, tehát a lelkiismereti szabadság korlátozása, illetve a vallás szabad gyakorlásának a korlátozása is bekövetkezik. Megállapította a bíróság a bűncselekmény megvalósulását, amikor az elkövető gépkocsijával az úrnapi körmenet alkalmából tartott vallási ünnepségen részt vevő személyek közé hajtván és pisztolyát a körülötte levő személyek felé fordítva, lelővéssel fenyegetve kényszerítette a körmenetben részt vevőket arra, hogy számára a gépkocsijával való továbbhaladást biztosítsák.³³

A vallási csoport tagja elleni, a csoporthoz való tartozása (vagy vélt tartozása) miatt elkövetett erőszak a „közösség tagja elleni erőszak” tényállása alapján büntetendő:

„216. §

(1) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozása, vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A bűncselekmény minősített esetei a fegyveresen, felfegyverkezve, jelentős érdeksérelmet okozva, a sértett sanyargatásával, csoportosan, bűnszövetségben történő elkövetés. A tényállás alkalmazásának nehézsége, hogy gyakran nehéz megállapítani, hogy valóban szerepet játszott-e a sértett (vélt) vallási hovatartozása a bűncselekmény elkövetésében.³⁴

A büntetőjog *ultima ratio*. A verbális és gesztusokban megnyilvánuló agresszió ellen kevésbé alkalmas eszköz a büntetés, illetve a büntetéssel való fenyegetés. A közlés korlátozása lassíthatja az ordas gondolatok terjedését, esetleg egy második nyilvánosság felé tereli őket, azonban létüket nem szünteti meg. Az alapkérdés az, hogy egy olyan társadalmi közeg, melyben magától értetődő a személy tisztelete, miként alakítható ki és miként tartható fenn. Alighanem sokkal inkább proaktív politikára van ehhez szükség, mint a visszaélések megbüntetésére.

3.2. Vallási vonatkozások magánjogi védelme

A Polgári Törvénykönyv – éppen a gyűlöletbeszéd elleni büntetőjogi fellépéssel kapcsolatos aggályokra tekintettel – figyelemre méltó újítással megteremtette a gyűlöletbeszédrel szembeni magánjogi fellépés lehetőségét:³⁵

³³ BH 1999. 292.

³⁴ ERDŐ Péter: Le minoranze religiose nel diritto ungherese. *Quaderni di diritto e politica ecclesiastica*, 1. (1997) 275., 282.

³⁵ KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In: KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd szabályozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 106–109.; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – PAP András László: Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről. *Állam- és Jogtudomány*, LV. évf., 2014/2. 3–26.

2:54. §

„(5) A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

Eszerint egy vallási közösség tagja is keresettel élhet a súlyosan bántó kifejezőmóddal kapcsolatban, ha a közösség (tagjainak) méltóságát megsértették. Az új jogintézmény sajátos próbájának tekinthető két, 2021-ben tárgyalta jogeset, melyekben az Alkotmánybíróság alkotmányossági szempontból is értékelhette a szólásszabadság és a személy méltóságában vallási meggyőződésének megsértésével okozott sérelem közötti ütközést. Az egyik ügy kiindulópontja egy, a budapesti lengyel nagykövetség előtt 2016-ban tartott performance volt, mellyel tüntetők a lengyel abortuszszabályozás ellen tiltakoztak. Az egyik résztvevő püspöki ruhában „Járuljatok szentáldozáshoz!” felhívással fordult a jelenlévőkhez, majd áldoztató papi tevékenységet színelve egy „abortusztabletta” feliratú zacskóból, „Krisztus teste” kijelentéssel fehér tablettákat helyezett az elébe járulók nyelvére.³⁶ A másik ügy alapja a HVG 2014. évi karácsonyi címlapja volt, melyen Gerard Von Honthorst *A pásztorok imádása* című festményét karikatúraszzerűen módosítva, az eredeti szereplők helyén vezető politikusok képmásait helyezték el, a Kisdéd helyét pedig egy aranykupac foglalta el.³⁷

Míg az utóbbi ügyben valamennyi eljáró bíróság a szólásszabadságot helyezte előtérbe, és nem látta megalapozottnak a személyiségi jogsértést, a performance esetében a másodfokon eljáró bíróság a felperesek javára döntött, azonban a Kúria mindkét ügyben elutasította a személyiségi jogi igényt – így mindkét ügyben a közösség (a katolikus közösség) egyes tagjai fordulhattak alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz. Az Alkotmánybíróság a performance esetében megsemmisítette a támadott bírósági döntéseket, a címlap ügyében azonban elutasította az alkotmányjogi panaszt, ezzel kijelölve a személyiségi jogok védelmének és a szólásszabadság közötti mérlegelés alkotmányos határait.

Az értékelés szerint a karikatúra nem a katolikusokat vagy a keresztényeket célozta meg, hanem a politikusokat, akik politikai, közéleti jelenlétükkel az átlagosnál sokszor erősebb kritikát és annak eltűrését is vállalják. A címlap elsősorban közéleti-politikai üzenetet hordozott, és csak másodlagosan merülhetett fel a vallási utalás által másokban kiváltott hatás. A címlapot úgy is lehetett értelmezni, mint ami szembesíti a közéleti szereplőket az általuk is fontosnak tartott keresztény üzenettel. Ebben az esetben a vallási tartalom csak hordozó volt, azaz általában a keresztényeket, a katolikusokat nem érte sérelem. Szerepet játszhatott az is, hogy a festmény átalakított szereplői nem

³⁶ 6/2021. (II. 19.) AB határozat.

³⁷ 7/2021. (II. 19.) AB határozat.

megbotránkoztató formában szerepeltek. Ahhoz, hogy egy világi jellegű lap a karácsonyi számában egy keresztény ábrázolást vegyen elő, az is szükséges, hogy érdemesnek tartsa ezt a jelképet az átértelmezésre. Azért teheti ezt meg, mert biztos lehet abban, hogy az üzenetét érteni fogja a közvélemény, mivel ismeri a karácsonyi történetet, azaz a keresztény kultúra alapfogalmai ismertek. Önmagában az, hogy egy közlésnek van szakrális eleme, nem indokol korlátozást. Ugyanakkor mérlegelni kell, hogy ha már nem egy személy (akár egy közszereplő) *vallásosságát*, hanem a *vallását* támadják, az már az érintetten kívül másokat is sért, az adott vallási közösség valamennyi tagját. Önmagában a bántó megnyilvánulásokkal szemben nem indokolt a jog eszközeivel élni – az emberi méltóságot is sértő megnyilvánulásokkal szemben azonban igen.

Az abortuszvitának a lengyel püspöki konferencia, mint közszereplő is résztvevője volt, ám az ezzel összefüggésben bemutatott performance esetében a lengyel püspökökön túl a katolikus hívők által szentnek, legszentebbnek tartott eseményt, tartalmat is sértették. Az áldozás szertartásának semmi köze nem volt az adott vitához. Az Egyház vezetőinek joga – sőt, sok esetben kötelessége –, hogy állást foglaljanak egyes társadalmi kérdésekben, az általuk képviselt álláspontot pedig a közéleti vita szabadságával élve lehet vitatni. Ez a vita alkalmazhat akár túlzó eszközöket is, azonban nem sértettek meg olyanokat, akik az adott vitában nem is vesznek részt. Az Egyház is jelen van a nyilvános térben, vagyis a szólásszabadság elvei szerint bírálható. Ez a bírálat azonban nem érinthet olyanokat, akik az adott vitában nem léptek a nyilvánosság elé. Extrém példával élve: ha valaki nem ért egyet egy püspök közéleti vitában megfogalmazott álláspontjával, a véleményét nem fejezheti ki olyan módon, hogy meggyalázza a templom előtt álló Szűz Mária szobrot.

Ebbe a sorba illeszkedik logikailag a Müller Cecília országos tisztifőorvost céltáblájára tűző karikatúra kapcsán kialakult személyiség jogi jogvita. A karikatúra egy feszületet ábrázolt, és Jézusra mutatva az „alapbetegsége függőséget okozott” szavakat adta a tisztifőorvos szájába. A gúny tárgya nem maga a vallás volt, hanem a koronavírusos kapcsolatos kormányzati kommunikáció, azonban a karikatúra ezt Jézus kereszthalálával is összefüggésbe hozta és hívő embereket sérthette. Ez a vallási érzékenységet sértő elem öncélú volt.³⁸

3.3. Vallási vonatkozások médiajogi védelme

Számos egyéb területen felmerülhet még a vallási meggyőződés, a vallási érzések és érzékenység védelmére való törekvés. Így pl. gondolhatunk a médiaszabályozásra, amely szerint a sértő tartalmakra előzetesen fel kell hívni a nézők vagy hallgatók figyelmét:

„14. §

A vallási, hitbeli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások mé-

³⁸ 3488/2022. (XII. 20.) AB határozat. Vö. KOLTAY András: A keresztény kultúrának része-e a szólásszabadság? *Index*, 2021. 02. 15. <https://tinyurl.com/ms73xrzt>

diaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.”³⁹

Ehhez hasonló előírás, hogy a köznevelési intézményekben is hangsúlyt kap a gyermek, a tanuló, a szülő és a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása.⁴⁰

4. Az együttélés kultúrájának lehetősége: a dialógus

A jog és a jó ízlés határai nem esnek egybe. Alapjogi védelmet élvezhetnek olyan megnyilvánulások is, melyet az etika, vagy az etikett nem tűr meg. A kulturált közbeszéd jogi úton nem kikényszeríthető, bíróságoktól csak a már bekövetkezett, legsúlyosabb sértésekre várhatunk orvoslást. A közbeszéddel kapcsolatos közmegegyezés korfüggő: akár különböző nemzedékek is másként fejezhetik ki magukat.

Bár az ítélkező bíró, vagy bírói testület saját személyiségének szubjektív szűrőjétől nehezen függetleníti magát, a bíróság egy megfogalmazás indokolatlanul bántó volta tekintetében nem hagyatkozhat szubjektív megítélésére: külső, objektív mércét kell alkalmaznia, ehhez azonban ismernie kell azt, hogy egy sértés a sértett fél számára valójában mit jelent. A külső objektív mércének választ kell adnia arra, hogy az emberi méltóság védelménél az identitás mely jegyeit kell figyelembe venni. Könnyen belátható ugyanis, hogy nem lehet az egyén szubjektív méltóság érzetét alapul venni, és csak azt vizsgálni, hogy egy számára súlyosan sértőnek vélt véleménynyilvánítás a saját érzelmi világában hogyan csapódik le, hanem objektív alapon kell az emberi méltóságát védeni. Úgyis lehetséges mélységes trauma okozása valakinek, hogy az okozó nem is feltételezte, hogy bárki számára bántóak lehetnek szavai. Lehetetlen lenne a végtelenségig figyelembe venni mindenki pillanatnyi saját megítélése szerinti legfontosabb identitásjegyeit, hogy melyek a világnézetének legfontosabb alapkövei. Szükségszerűen egy erős értékválasztáson alapuló emberkép kialakítása előzheti meg egy ilyen objektív mérce kialakítását. Kérdéses azonban, hogy erre egyáltalán kaphat-e bárki felhatalmazást. Belefér-e a szekuláris, világnézetiileg semleges állam hatáskörébe egy, a jogrendszeren túlmutató emberkép megalkotása, emberségünk lényegének megmagyarázása? A vallási identitás kapcsán a jogi hagyományok, a nyugati keresztény kultúrkört meghatározó klasszikus filozófia, a történelmi és hétköznapi tapasztalatok alapján megalapozottnak tűnik a fokozott védelem, ugyanis talán erről mondhatjuk legnagyobb magabiztossággal, hogy az emberi minőséggel szoros összefüggésben van, ezt tükrözi a lelkiismereti szabadság és vallásszabadság külön elismerése is. A vallási identitás esetében is azonban pontosan le kell fektetni, hogy miért is van direkt összefüggésben az emberi méltósággal, miért is mondhatjuk – ha mondhatjuk – róla, hogy az emberi méltóság legbensőbb magjába tartozik. Ha ugyanis kellő megalapozottság nélkül történik ennek deklarálása, akkor az magában rejti ennek az abszolút védelem-

³⁹ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

⁴⁰ 2011. évi CX. törvény, 3. § (3) bekezdés.

nek a más – akár kevésbé megalapozott – identitásjegyekre történő kiterjesztésének veszélyét is. Ebben az esetben nyílik meg az út a szubjektív méltóságérzet védelme előtt, aminek beláthatatlan következményei vannak. Feloldhatatlannak látszó ellentét van ezért abban, hogy egy objektív mérce kialakítása az emberség lényegének minősülő identitásjegyek meghatározását illetően csak filozófia alapon történhet, ugyanis nem lehet az emberek méltóságérzetét alapul venni, ilyen filozófiai emberkép megalkotására azonban vélhetően sem a bírók, sem az Alkotmánybíróság, de még a törvényhozó sincs felhatalmazva. Az emberi méltóság abszolút védelemben részesítendő korlátozhatatlan minőségéről még ha beszél is a jog, de végső soron ez a dimenzió mégiscsak érinthetetlennek tűnik számára. Bármely megállapítás ezen szférát illetően az egész jogrendszer emberképét alapjaiban alakíthatja át, és lehet közvetlenül abszolút korlátja más alapjogoknak, különösen is a szólásszabadságnak. Nem tehetünk egyenlőségjelet a szankciómentes szólás és az etika és az etikett normáinak megfelelő szólás közé. Attól, mert egy megszólalás nem von maga után hátrányos jogkövetkezményt, még lehet akár kirívóan kulturálatlan vagy morálisan megvetendő is.

A társadalom szekularizációja nyomán – melyhez a XVI. Benedek pápa által is használt foglomra utalva – az egyház ön-szekularizációja is hozzájárul:⁴¹ a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, és így társadalom és a jog is egyre bizonytalanabban és bizalmatlanabban fogadja őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Eltűnésük a nyilvános térből még megsértésüknél is mélyebb válság jele.

Az állam kiterjesztően értelmezett világnézeti semlegessége kizárja a vallási tapasztalat nyilvános megélését a közügyekben. A magát szuverénnek tekintő állam hamis transzcendenssé válik – más szavakkal: a magát végső referenciának tekintő szuverén állam istenként tetszeleg. A laicista nézőpont a vallást egy szubkultúra részeként képzelel el, pedig valójában olyan isteni ajándékról van szó, amely a szabadságot kifejező minden más megnyilvánulásnak is biztos alapja, és meghatározó hozzájárulás az emberi testvériséghez. Csak ott van lehetőség egy szebb jövő építésére, ahol megvan a szándék és nyitottság az együttélésre. A vallásos lelkület az Istennel való kapcsolatot az emberség részének tekinti, és ez a kapcsolat mások számára is megtapasztalható módon áldássá válhat.⁴² Ha a hívő ember hitét a maga teljességében megélheti, méltóságát a társadalom egésze javára bontakoztathatja ki. Ha a hit megélésének tere beszűkül, nem csak a hívő ember méltósága sérül, de a társadalom egésze is szegényebbé válik.

⁴¹ Address of his holiness Benedict XVI to Bishops of the Episcopal Conference of Brazil (West I and West 2 Regions) on their „Ad Limina” Visit. Papal Summer Residence, Castel Gandolfo, 2009. szeptember 7. Ld. <https://tinyurl.com/4mavrmk4>

⁴² Nemzetközi Teológiai Bizottság, Vallásszabadsággal foglalkozó albizottság: A mindenki javát szolgáló vallásszabadság. Korunk kihívásainak teológiai megközelítése. <https://tinyurl.com/4j7398c6>

